

IS U BEKEND MET HET ALFABET?

Joris van Casteren

IS U BEKEND MET HET ALFABET?

Verhalen uit een boekhandel

UITGEVERIJ BAS LUBBERHUIZEN

© Joris van Casteren 2016
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Studio Ron van Roon
Foto auteur © Els Zweerink

NUR 320

ISBN 978 90 5937 463 8

www.lubberhuizen.nl

Het nieuws gaat hier voortdurend in de rui,
De eigenwaan geraakt er vleugellam;
En toch, hoe leeg was Amsterdam,
Zonder uw handel aan het Spui.

Ischa Meijer

HET IS NIET ZO'N LEZER

Renée van Heerwaarden, rubrieksbeheerder Frans, staat achter de kassa. Ik zit op een kruk naast haar. Het is een zaterdagmiddag, doorgaans het drukste moment van de week.

De meeste klanten hebben geen hulp nodig. Ze komen binnen en haasten zich een bepaalde richting uit. Om wat later met een uitermate verantwoorde keuze voor de toonbank te verschijnen. Paustovski's *Goudzand* wordt onder meer afgerekend, Sebalds *De ringen van Saturnus* en *A Room of One's Own* van Virginia Woolf.

Vroeger stond de toonbank op een verhoging. Niet omdat de verkopers wilden neerkijken op het kooppubliek, maar dat kooppubliek moest wel opkijken naar hen. In de jaren zeventig, toen iedereen gelijk werd, is de verhoging eruit gesloopt.

Ik weet niet of verkoper Jacques Asselman (1947-2000), de Minotaurus in het labirint, boeken inpakte voor een klant. Van Heerwaarden doet dat in ieder geval wel, met ongelooflijke precisie en op hoge snelheid. Ook het afrekenproces verloopt bij haar voorbeeldig: geen pas hapert, geen munt valt uit de lade, geen boekenbon die ongeldig blijkt te zijn.

Soms staat er ineens een rij, dan roept Van Heerwaarden heel

hard 'kassa' en komt Maartje Kroonen aangesneld, die de bellettrie bestiert, of Helen Westerik, verantwoordelijk voor film en filosofie.

Sommige klanten hebben wel hulp nodig, een op de tien, schat ik in. De eerste hulpbehoevende is zo'n bebaarde jongeman van het soort dat zich op een racefiets zonder remmen door de stad beweegt.

Hij zegt dat hij een kookboek zoekt. Hoe dat kookboek heet weet hij niet, maar hij heeft er wel een plaatje van, op zijn telefoon. Van Heerwaarden moet de telefoon aanpakken en haar bril opzetten om het plaatje goed te kunnen zien. De titel zegt haar niets. De jongen wordt doorverwezen naar de informatiebalie: linksaf de trap op.

'Soms word ik wel een beetje gek van al die telefoons,' zegt Van Heerwaarden als de jongen buiten gehoorsafstand is. 'Heel vaak kantelt het beeld, of is de foto onscherp.' Het gebeurde ook een keer dat een telefoon begon te rinkelen in haar hand.

Een tweede hulpbehoevende dient zich aan: een mevrouw in ruitjesrok die de moeder van de bebaarde jongeman van zojuist had kunnen zijn. Ook zij zoekt een kookboek. 'Van Yotam Ottolenghi, een Israëlish-Britse kok.' Dat is een internationaal gewaardeerd standaardwerk, Athenaeum heeft dat zeker staan. 'Gaaf u hier de trap af en dan meteen rechtsaf.'

Ik heb mijn kruk zo ver mogelijk naar achteren geplaatst, om te voorkomen dat klanten een verkoper in mij zien maar uiteraard, als het wat drukker is, gebeurt dat toch. 'Ik gooi het er maar meteen in,' zegt een man die mij dwingend aankijkt. 'Heeft u

misschien ook een boek voor iemand die binnenkort naar Amerika gaat?’

Twee toeristen doemen op. ‘*Where’s the red light district?*’ Dat gebeurt heel vaak, vertelt Maartje Kroonen, die met lichte tegenzin een gebaar in de richting van de Wallen heeft gemaakt. Toeristen vragen ook vaak waar het Anne Frankhuis is, en coffeeshop De Dampkring, decor in de film *Ocean’s Twelve*.

Het is even rustig. Helen Westerik vertelt dat mensen soms vragen wat voor boek ze voor een bepaald iemand moeten kopen. “Het is niet zo’n lezer,” zeggen ze dan. Dan kun je ze *Der Zauberberg* van Thomas Mann wel meegeven maar dat is niet erg zinvol.’

Alweer toeristen, ditmaal hebben ze het op mij gemunt. Waar het bankje staat dat een rol speelt in de film *The Fault in Our Stars*. ‘*The Fault in Our Stars* is een boek,’ zeg ik. ‘Het is ook verfilmd,’ interrumpeert Westerik. Het betreffende bankje blijkt aan de Leidsegracht te staan. Westerik wijst het aan op een plattegrond.

Een man met een vlinderstrik schaft voor € 114,95 *Rijks, Masters of the Golden Age, Paintings from the Gallery of Honour* aan. Van Heerwaarden vraagt of het een cadeau betreft, wat niet het geval blijkt te zijn. Als de vlinderstrik is vertrokken: ‘Eigenlijk moet meneer net als iedereen betalen voor het plastic tasje, maar dat laten we bij zo’n aanschaf liever achterwege.’

‘*Do you have Le Petit Prince in your language?*’ vraagt een Aziatisch stel. Welzeker, *De Kleine Prins* van Antoine de Saint-Exupéry is ruimschoots op voorraad, deelt Westerik hun mede. ‘Dat zijn verzamelaars,’ fluistert ze. ‘In elk land waar ze komen schaffen ze een vertaling aan.’

De hoogmoed die voormalige verkopers als Jacques Asselman tentoon konden spreiden, is bij de huidige verkoopstaf niet of nauwelijks te bespeuren. Alleen aan winkelfchef Herm Pol ontsnapt nog weleens een sneer, en heel soms wekt het scherpzinnige voorkomen van Maartje Kroonen bij een niet-ingevoerde klant een lichte vorm van drempelvrees op.

Iedereen bewaart dan ook zijn kalmte als een mevrouw op gezondheidsslippers vraagt om ‘een boek over aromatherapie’. Beleefd legt Van Heerwaarden uit dat ze daarvoor beter bij ‘Au Bout du Monde’ terecht kan, een spirituele boekhandel aan het Singel. Op diezelfde begripvolle toon worden een moeder en een dochter te woord gestaan die naar ‘handwerktijdschriften’ informeren. ‘Daarvoor kunt u beter naar de Bruna gaan, mevrouw.’

Net als zijn voorganger, Guus Schut, prent de huidige directeur, Maarten Asscher, de boekverkopers in zich te allen tijde hoffelijk op te stellen in de richting van een klant. Onder meer in zijn kersttoespraak van 2013 liet hij dat op subtile wijze doorschemeren.

‘Athene, de stad waaraan wij – via de door keizer Hadrianus in Rome gestichte Atheense School – onze naam danken, is in de Peloponnesische Oorlogen verslagen door Sparta,’ sprak de directeur eloquent.

‘Waarom? Omdat Sparta een aantal kwaliteiten bezat waar Athene zich te goed voor voelde. Athene was hoogmoedig, kosmopolitisch, trots, luxueus en smaakvol. Sparta daarentegen was een militante stadsstaat waar iedereen – niemand uitgezonderd – op grond van dienstplicht zijn rol vervulde.’

Een man in een tweedjasje koopt *Het hofje. Bouwsteen van de Hollandse stad, 1400-2000*, een mevrouw op hoge hakken *Philosophy of Science*, uit de *Very Short Introduction*-reeks van Oxford University Press. Een meisje met een beugel schaft een fotoboek van agentschap Magnum aan.

Een oudere mevrouw, die zeer lang voor de kast Moderne Geschiedenis heeft staan dralen, stapt op ons af. 'Voor mij zou het boek van Julian Jackson, *Europe 1900-1945*, echt het beste zijn,' zegt ze. 'Maar € 37,95 vind ik best flink aan de prijs. Ik denk er nog even over na.'

Intussen tuur ik in de antidievenspiegels. Als ik iemand iets in zijn jas zou zien steken, kan ik Herm Pol inschakelen, of, nog mooier, zelf actie ondernemen. Maar vandaag gebeurt er niets, voor zover te overzien.

Boekendiefstal komt ook nauwelijks nog voor, vertelde de directeur. Voor een hedendaagse dief zijn boeken onhandige objecten – je steekt ze niet zomaar onder je jas – en de waarde is gering, gemeten naar de huidige maatstaven.

De betrapten van heden zijn vrijwel allemaal pathologische gevallen, werd mij duidelijk toen de directeur erover vertelde. Zo had een niet erg heldere man het op *De geschiedenis van Amsterdam* gemunt, die uit vijf loodzware delen bestaat. Iemand die zo iets steelt wil betrap worden, wat inderdaad gebeurde.

Net zo curieus was het geval van mevrouw B., een mateloze drinkster, zo zou in de rechtbank blijken, die op schaamteloze wijze een Loeb-deeltje van Plutarchus gapte, handelend over de moraal. De diefstal werd achteraf geconstateerd, toen de rubrieks-beheerder klassieken een gat bemerkte in de doorgaans strak gesloten rood-groene boekenmuur.

De videobeelden, waarop te zien is hoe mevrouw B. haar buit wegmoffelt in een tas, werden naar de politie gestuurd, die liet weten dat deze mevrouw B. een reeks boekendiefstallen op haar naam had staan. Op 16 april 2013 veroordeelde de Amsterdamse politierechter haar tot vijf weken cel. Aan Athenaeum Boekhandel diende ze zevenentwintig euro en vijftig cent te betalen.

‘Heeft u ook boekenbonnen?’ vraagt een deftige dame, kort voor sluitingstijd. ‘Dus van die bonnen die overal geldig zijn, niet alleen hier.’ Een meisje met een ringetje in haar neus koopt *Waarom is een witte neushoorn grijs (en een zwarte ook)?* ‘Het gaat over woorden die je op het verkeerde been zetten,’ vertelt ze erbij.

De laatste klant is een jongen met een gele pet waar ‘Airman’ op staat. Hij schaft *Waarom de wereld niet bestaat* aan, van de jonge Duitse filosoof Markus Gabriel. ‘Nee, het is voor mijzelf,’ zegt de jongen als Westerik hem vraagt of het ingepakt moet worden.

KARBARGEBOER

Het was maar een klein berichtje in *Het Vrije Volk* van vrijdag 28 januari 1966, dat verder veel aandacht besteedde aan een schermutseling in de Overijsselse gemeente Staphorst. Daar had een groep ‘zedige’ jongeren geprobeerd een huwelijk te verhinderen, omdat de echtgenoot in spe verliefd zou zijn op een ander.

In de tuin van de bruid was de avond ervoor een schandboog geplaatst. Terwijl die bruid, Klaasje Huls, nog bij haar ouders woonde en toch op geen enkele wijze schuld kon dragen aan de situatie. Vervolgens viel de jeugd de zes agenten van het plaatselijke korps aan, die zich genoodzaakt voelden een paar keer in de lucht te vuren.

In het kleine berichtje op pagina twee – eronder was een reclame voor sherry van Sandeman afgedrukt (‘de beste gastheren en gastvrouwen ter wereld schenken het’) – stond dat uitgeversmaatschappij Polak & Van Gennep een boekwinkel op het Spui in Amsterdam zou gaan vestigen.

Polak & Van Gennep, vervolgde het artikeltje, baatte reeds twee filiaaltjes uit in de hoofdstad – in de Van Woustraat en de Banstraat – en een aan het Vrijthof in Maastricht, maar de zaak

aan het Spui moest de grootste en belangrijkste worden. Met mooie, gebonden Nederlandse en buitenlandse bellettrie in de kasten. Met wetenschappelijke werken en zo'n beetje alles op het gebied van de klassieke taal- en letterkunde.

Een en ander zou gestalte krijgen in het leegstaande winkelpand op de hoek van het Spui en de Nieuwezijds Voorburgwal. Vanaf de jaren dertig was daar de firma Karbargeboer gevestigd geweest, die kunst verkocht voor minder koopkrachtige mensen.

Karbargeboer bood olieverfschilderijen aan die voornamelijk zonsondergangen, heidelandschappen, stierenvechters en huilende zigeunerinnetjes te zien gaven. Echte kunstenaars walgden van de zaak; een 'karbargeboertje' was een ander woord voor kitsch.

Oprichters waren de heer Van der Kar en zijn latere echtgenote mevrouw Bargeboer, die de firmanaam in een creatieve bui bedachten. Van oorsprong waren het joodse Hagenaars, die eerst in lijsten en spiegels hadden gehandeld.

Meneer Van der Kar stierf in 1939. Mevrouw Bargeboer dook onder in de oorlog; de winkel werd geplunderd en op de bovengelegen verdieping kwam een kleermakerijafdeling van de SS. Na de oorlog zette mevrouw Bargeboer de nering voort. Na haar overlijden in 1961 nam een neef de winkel over.

Deze neef had geprobeerd Karbargeboer wat hoogstaander te maken, door erkende kunstwerken aan de collectie toe te voegen. Veel tijd was hem niet gegund; de eigenaar van het pand – die er andere, nooit gerealiseerde plannen mee had – zegde hem in 1965 de huur op.

'Het waren heel gemoedelijke mensen,' zei de neef in een af-

scheidsinterview tegen de verslaggever van een Amsterdamse krant. ‘Oom was een man met een petje en een stenen pijpje en tante hield de boezelaar voor als ze klanten kreeg.’ Hij was het met de verslaggever eens dat zijn tante niet veel smaak had. ‘Ze kocht maar raak.’

Het pand zelf was in 1903 gereedgekomen. Architect Louis Mohrmann ontwierp het, in de voor Amsterdam ongebruikelijke Jugendstil. Met hoge etalageramen en twee loodzware toegangsdeuren, die op insectenvleugels leken.

De vier woonlagen erboven waren soberder vormgegeven. Uit bewaard gebleven schetsen valt op te maken dat op de zolderetage, tussen de twee kenmerkende tuitgevels, een torentje heeft gestaan, waarmee Mohrmann de hoek Spui-Nieuwezijds Voorburgwal accentueerde. Dat torentje is in de loop van de jaren twintig van de vorige eeuw op raadselachtige wijze verdwenen.

Het eeuwenoude huisje dat tot 1903 op het perceel had gestaan, zou omstreeks 1900 na een brand onbewoonbaar zijn verklaard. Van dat middeleeuwse bouwseltje, waar een loodgieter woonde en een sigarenmagazijn was gevestigd, is in het Amsterdamse Stadsarchief een tekening te vinden.

Toen het werd gebouwd, vermoedelijk in 1562, was het Spui nog ongedempt, net als de Nieuwezijds Voorburgwal en de Nieuwezijds Achterburgwal, die tegenwoordig Spuistraat heet. Het was een kalme plek aan de rand van de stad, waar toen zo’n dertigduizend mensen woonden.

Wel kwamen er veel scheepjes langs: tuinders uit de ommelanden die hun producten op de Dam wilden verkopen. Ze voeren vanaf de Boerenwetering – het in de twaalfde eeuw gegraven

kanaal richting Ouderkerk – het Singel op, dat in 1450 gereed was gekomen.

Niet ver van het huidige Koningsplein manoeuvreerden ze door een zeer krappe sluis – die daarom 't Boeren Verdriet werd genoemd – om via het Spui en een volgende barrière, de Osjesluis (ter hoogte van sociëteit Arti et Amicitiae), de Amstel (het latere Rokin) op te kunnen varen.

Aan het begin van de zeventiende eeuw ontstond er wat meer levendigheid in het buurtje, toen het eerste Rooms Catholijcke Maagdenhuis aan het Spui werd gevestigd (dat in 1878 zou worden herbouwd in de huidige vorm). In diezelfde tijd opende de Lutherse Kerk haar deuren.

Deze kerk mocht vooral niet opvallen, want net als de katholieken werden de lutheranen op zijn best gedoogd door de protestantse stadsbestuurders. Architecten Becker en Van Daelen ontwierpen daarom een gevel die leek op een alledaagse huizenrij.

Na de demping van beide burgwallen en het Spui zelf – in de negentiende eeuw – werd het drukker. Er kwam een paarden-tramhalte en het al geruime tijd aanwezige proeflokaal Hoppe, waar 'puike oude genever' werd geschonken, trok andere kroegen aan.

Voor toeloop zorgde ook logement Het Wapen van Bern, dat op de plek stond van het huidige The American Book Center. In 1841, nog voor de dempingen, trad daar de destijds wereldberoemde Signor Bertolotto op met zijn reizend vlooiencircus, *The Extraordinary Exhibition of the Industrious Fleas* genaamd.

Een van de toeschouwers was Nicolaas Beets, die erover schreef

in zijn *Camera obscura*. ‘Sommige van dezen, als harddravers ingespennen, trokken een miniatuur rijtuig; andere, tot de rol van bagno’s vernederd, een naar verhouding grooten en zwaren gouden kogel aan dito keten; andere, in aangekleefde papieren rokjes en met dito instrumenten in de vlugge pootjes, vertoonden een concert in vollen gang van strijdstokken en dwarsfluiten. Een witte krulhond onder de tafel deed den dienst van tegelijk kosthuis en kraamkamer.’

In een aantekening in zijn *Max Havelaar* (1860) schrijft Multatuli dat er in Het Wapen van Bern ‘boekverkopingen’ werden gehouden. In de roman zelf laat hij de personages Frits en Stern erheen gaan, waar ze Sjaalman tegenkomen, ‘die by de verkoo핑 geëmplooeerd scheen’.

Sjaalman, die er slecht uitzag, liet een paar jaargangen van *Aglaia* – handwerktijdschrift voor dames – uit zijn handen vallen, waarop ‘een heer die daar het opzicht scheen te hebben, hem bekeven had’.

Omstreeks 1850 maakte Het Wapen van Bern plaats voor zalen-centrum Eensgezindheid, een neoklassiek gebouw van twee verdiepingen. In Eensgezindheid kwamen uiteenlopende gezelschappen bijeen, zoals de Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van Sterke Drank en de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, die onder leiding stond van feministe Aletta Jacobs.

In 1881 richtten een aantal auteurs, onder wie vermaarde Tachtigers als Frederik van Eeden en Willem Kloos, er literair dispuut Flanor op, waaruit het tijdschrift *De Nieuwe Gids* zou voortkomen.

Driftig discussieerden de heren er over de richting die literatuur en politiek wat hen betrof uit zou moeten gaan. Op 27 oktober 1885 las Van Eeden in de bovenzaal voor uit de satirische bundel

Grassprietjes, die hij dat jaar onder het pseudoniem Cornelis Paradis had gepubliceerd.

In het in 1903 opgeleverde winkelpand van architect Mohrmann was eerst de firma F. Muschter gevestigd, gespecialiseerd in 'elektrische kracht en licht-installaties voor gelijkwissel en draaistroom', telefonisch bereikbaar op nummer 999. Muschter werd overgenomen door Ch.G. Landré, die op 9 oktober 1909 failliet werd verklaard.

Volgende huurder van de winkel was de katholieke boek- en kunsthandel C.L. van Langenhuysen, tevens uitgever van het roomse dagblad *De Tijd*. Sedert 1863 was Van Langenhuysen eigenaar van koopman en dichter Joseph Albert Alberdingk Thijm (1820-1889), die er zijn eigen, nogal stichtelijke geschriften liet verschijnen.

Hij was de vader van Karel Joan Lodewijk (1864-1952), die het pseudoniem Lodewijk van Deyssel voerde en uitgroeide tot een van de invloedrijkste Tachtigers. Met het geloof had Van Deyssel weinig op. Hij was, tot verdriet van zijn vader, allesbehalve *catholique avant tout*; bij de boek- en kunsthandel aan het Spui is hij dan ook niet betrokken geweest.

De titels die bij Van Langenhuysen verschenen en in de etalage werden uitgestald, zullen Van Deyssel, die ook in Eensgezindheid kwam en dan de winkel passeerde, een gruwel zijn geweest. Ze brachten onder meer *Een pelgrimstocht naar Lourdes* (1911) uit, geschreven door de Fransman Adolphe Retté, en *De Groote Zondares* (1912) van de Duitse bekeerlinge Anna Freiin von Krane.

Een van de firmanten, de heer F. Sterck, ging er overigens prat

op dat Van Langenhuysen de eerste boekhandel was in Nederland die beschikte over een elektrische lift, al is volstrekt onduidelijk waar die lift – er is nooit een spoor van teruggevonden – zich zou hebben bevonden.

Omstreeks 1920 vond Van Langenhuysen elders onderkomen en werd een zekere M. Tokkie, die in Rotterdam al een boekhandel bezat, huurder van de winkel. Hij verkocht, zo blijkt uit advertenties die hij in dagblad *Het Volk* liet plaatsen, voornamelijk geschriften uit de marxistische canon, waaronder de complete werken van Karl Marx en Friedrich Engels.

Lang hield M. Tokkie het niet uit; in 1926 deed hij zijn filiaal aan het Spui over aan de Amsterdamsche Boek-Centrale, die er tevergeefs nog iets van probeerde te maken. Twee jaar later stond de winkel leeg.

De eigenaar wilde het pand afbreken, om een nieuw gebouw op te kunnen richten. Hij zette architect J. Wils aan het werk, die een kolos van zeven verdiepingen ontwierp. Op de begane grond zou een ‘groot restaurant’ komen, erboven ‘kantoorlokalen’. De gemeentelijke Schoonheidscommissie vond het een monstrueus plan en keurde het af. Alles bleef bij het oude, Karbargeboer nam bezit van de zaak.

